

# Smaa Meddelelser fra Kalundborg og Omegns Museum.

Af *J. S. Møller*, Kalundborg.

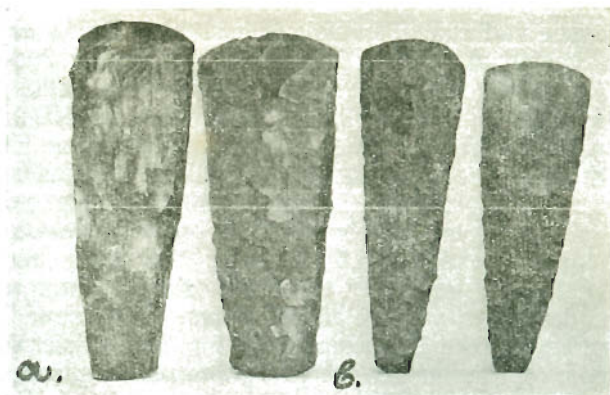
Museet har i Aarenes Løb faaet mangt og meget, hvorom der vel ikke kan skrives store Afhandlinger, men som dog frembyder saa stor Interesse i en eller anden Henseende, at en kort Meddelelse herom fortjener at fremkomme. Jeg skal her begynde med kortelig at berette om nogle faa Genstande, der dels alle er indkomne til Museet i Aar\*, dels i en vis Henseende har Berøringspunkter.

## I. Offerfund.

Takket være Ingeniør *V. Henckels* store Offervillighed er Museet i Aar kommen i Besiddelse af en meget anselig Oldsagssamling, hvis Genstande alle er fundne i Rørby Sogn og som har tilhørt Lærer *H. P. Erntsen*, Rørby, der med Omhu har samlet dem gennem mange Aar.

I 1890 og følgende Aar fandtes i „Rørby Græsmark“, et gammelt Overdrev mellem Uggerløse og Rørby, tæt op til Frankerup Skel, et ret stort Antal Oldsager, da Jorden, der fra gammel Tid henlaa med store og smaa Sten, hist og her med smaa Mosehuller, skulde opdyrkes. I Muldlaget, der var ca. 15 cm tykt, gjordes bl. a. 3 samlede Fund; *det ene* bestod

\* s: i 1918.

Fig. 1. Størrelse ca.  $\frac{1}{1}$ .

af 4 tyknakkede Økser, der er saa almindelige og som tilhører Stenalderens Jættestuetid (der vel nok falder i Tiden før Aar 1500 f. Chr.); de henlaa 2 og 2 paa hver Side af og op til en ret stor Sten; de to er ret tarvelige, fuldt tilhuggede men uslebne Retøkser (Fig. 1 a) — 19 og 19,5 cm lange, det andet Par er fuldt og godt tilhuggede, uslebne, altsaa ogsaa ufærdige, Huløkser af nøjagtigt samme Form og Størrelse (kun er Længden lidt forskellig: 16,8 og 18 cm) og utvivlsomt

Fig. 2. Størrelse  $\frac{1}{3}$ .

af samme rødbrune Flintblok (Fig. 1 b). *De to andre* Fund bestod af 2 Økser i hvert Fund, liggende 2 og 2 ved Siden af hinanden nede i Grønsværet. Det ene Par (Fig. 2 a) er smaa helt slebne bredæggede Økser af en graa Flint, der synes at hidrøre fra samme Flintknold. De er nøjagtigt lige store i alle Dimensioner og har samme Ægrunding (Længden: 10 cm). Det andet Par (Fig. 2 b) er ret store, slebne bredæggede Økser, den ene en Retøkse (14,5 cm lang), den anden hulsleben (14 cm), begge af en smuk, gullig, marmoreret Flint, der synes at have tilhørt samme Blok; dette Par er særlig smukke Repræsentanter for disse Økser, der sjældent opnaar nogen betydelig Størrelse og som tilhører Stenalderens Slutningstid (ca. Aar 1400 f. Chr.).

Den Omstændighed, at de nævnte Økser har henligget samlede, som her meddelt, at de er af samme Redskabstype og at i hvert Fald 4 Økser, tilhørende to Fund (Fig. 1 b og Fig. 2 a), er af samme Flint og iøvrigt er ganske ens to og to, viser, at det enkelte Fund har tilhørt samme Mand og at denne da utvivlsomt har henlagt dem der. Men i hvilket Øjemed?

Man mener<sup>1)</sup>, at Formaalet med en saadan Henlæggelse har haft et religiøst Øjemed, en Opfattelse, der dog ikke har kunnet tiltrædes af alle<sup>3)</sup>. Den har imidlertid absolut Sandsynligheden for sig. Man maa nu ikke tro, at Mennesket her i Danmark paa et saa tidligt Kulturtrin har troet paa personlige Guder, saadanne Forestillinger opstod først langt, langt senere. Det primitive Menneske, som Stenaldermennesket var, maatte sikkert føre en ofte haard Kamp for Tilværelsen; udrustet med svage Hjælpemidler stod han i en Verden, der var fuld af stærke og farlige Magter, der kan ytre sig ved usædvanlige Begivenheder; ad Erfaringens Vej lærte han da, at der findes hemmelighedsfulde Kræfter, som han imidlertid ikke formaaede at adskille

1) Soph. Müller: *Votivfund fra Sten- og Bronzealderen*. Archiv for nordisk Oldkyndighed og Historie 1886, S. 216 ff.

2) Samme: *Vor Oldtid*. 1897 S. 391 ff.

3) Henry Petersen: *Hypothesen om religiøse Offer- og* *Votivfund*. Archiv for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1890 S. 209 ff.

fra det materielle Stof, hvori Kraften bor; han lærte, at de baade kunde gavne og skade ham<sup>4)</sup>. Det var da en baade naturlig og følgerigtig Slutning, naar han, for at opnaa et Gode for sig eller for at afværge noget ondt, henlagde<sup>\*)</sup> ofte det dyreste og bedste, han ejede (det er ofte de smukkeste og bedste Ting, man finder i saadanne Fund), undertiden dog kun ret tarvelige, ja ubrugelige Redskaber (som de ufærdige Økser). Det sidste kan maaske se paafaldende ud, men det vides, at man i Oldtiden ved Opfyldelsen af Løfter til en Gud ofte gjorde sig skyldig i et religiøst Bedrag, idet man kun opfyldte Løftet tilsyneladende, ikke som det var ment; ogsaa senere er mangt et tykt Lys, som den med Skibbrud truede Skipper lovede til den hellige Jomfrus Alter, blevet til et usseligt Spædelys, naar han var reddet. Menneskenaturen forandrer sig nu en Gang kun yderst lidt selv i uhyre Tidsrum.

## II. En Tordensten.

I Møller Henriksens Oldsagssamling, der hidrører fra Rørby, Ubby og Svallerup Sogne, og som Museet, ligeledes ved Hr. Henckels Gavnildhed, samtidig kom i Besiddelse af som et fortrinligt Supplement til Erntsens Samling (de er opstillede i samme Montre, men tydeligt adskilte fra hinanden), findes, foruden flere Sjældenheder, en Genstand, der har en særlig Værdi.

Det er en meget svær, tyndnakket, helt sleben Økse af en grov, graa Stenart; den er 27 cm lang, 10 cm bred og 8 cm tyk paa det tykkeste Parti; Vægten er 3925 gr., Æggen er butslidt, Nakken lidt beskadiget (se Fig. 3). Denne Økseform tilhører den yngre Stenalderes første Afsnit: Dyssetiden, Aar. ca. 3000 f. Chr. Øksen er i og for sig ikke af nogen sjælden Form, men Fundforholdene giver den Interesse. Den fandtes nemlig, da en Gaard paa Svallerup Mark i 1893 skulde nedrives, siddende i Væggen, der var lerklinet, i et Udhus; det kan derimod ikke oplyses, om den sad i en Yder- eller Indermur. Huset var opført i Aarene 1830—1840. Fru Henriksen fortalte mig, at Aarsagen

4) Martin P:n. Nilsson: Primitiv Religion. 1912 S, 10 ff'

\*) Mulig var Formaalet med Henlæggelsen dog ogsaa et andet -- se nedenfor S. 110.

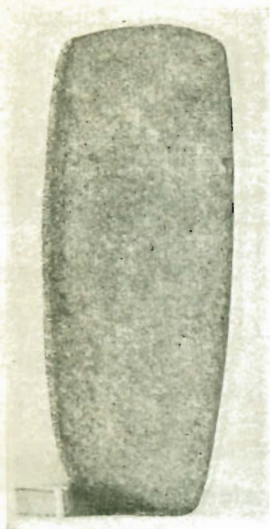


Fig. 3. Størrelse 1.

til, at den saaledes havde været indmuret, var Troen paa, at den kunde afværge Lynnedslag fra Huset. Hun fortalte ogsaa, at en Gang, da hun havde faaet Lov til at faa de Oldsager, som fandtes i hendes Fødehjem, med til sit eget Hjem, sagde hendes Moder, at hun da maatte lade en Økse blive tilbage, da den jo værnede Huset mod Lynnedslag; hun vidste ogsaa, at man derfor kaldte Stenøkserne for „Tordensten“.

Efter Dr. phil *Blinkenbergs*<sup>5)</sup> fortrinlige Afhandling om dette Udslag af „Overtroen“ skal her fremsættes nogle sammenfattende Resultater af denne grundlæggende Undersøgelse:

Tordenstenstroen gaar ud paa, at Stenøksen falder ned fra Himlen i Tordenvejr, naar Lynet slaar ned; Resultatet heraf er Ilden og Skraldet; den gaar endvidere ud paa, at en Stenøkse værner det Hus, hvori den er, mod Lynnedslag, ja, at den ogsaa kan holde Trolde og andre skadelige Væsener borte fra dette Hus og dets Beboere; den kan saaledes værne det lille udøbte Barn mod „Forbyttelse“, den kunde hjælpe til, at man bedre kunde kærne Smør; naar det kneb hermed, var Mælken jo forhekset; ogsaa andre Dyder kunde den have; det er da intet Under, at man omhyggeligt gemte en saadan Sten, det kunde være paa en Hylde, i en Skuffe, under Sengen, i Tagskægget eller — som her — siddende indmuret i en Mur, altsaa paa et Sted, hvor Mennesket ikke saa let kunde komme i

5) Chr. Blinkenberg: Tordenvaabenet i Kultus og Overtro. Kbhvn. 1909.

Berøring dermed. Hvorfor den gemtes saaledes, vil fremgaa af det følgende.

Det er imidlertid kun paa Øerne (undtagen Lolland-Falster) og en Del af Jylland, at „Tordenstenen“ er en Stenøkse; paa Lolland-Falster og Bornholm er det „Vættelysene“ (de kendte, trinde, „forstenede“ Belemniter) og i Vest- og Sønderjylland er det de „forstenede“ Søpindsvin (Echiniter), der kaldes „Tordensten“ og havde de samme Virkninger.

Til „Vættelysene“, som i Henhold til Fru Henriksens Meddelelse til mig var „Troidenes Lys“, knyttede der sig ogsaa her paa Egnen adskillig Overtro ligesom til de forstenede Søpindsvin, der paa Sejerø og andetsteds kaldes „Spadejesten“, men paa denne Egn kaldes „Smørlykke“ eller „Smørsten“ (Fru Henriksens Medd.), fordi det var godt at lægge dem i Kernen, naar man ikke kunde kerne Smør.

Denne Tordenstenstro findes nu ikke blot her i Landet og det øvrige Skandinavien, den findes i hele Europa, den findes endvidere baade i Afrika (Guineakysten) og Asien (Sydindien, Tibet, Kina og Japan). Den fandtes saavel i Oldtidens Grækenland og Oldtidens Rom som i det gamle Babylonien. Derimod fandtes den ikke oprindeligt i Australien eller Amerika. Overalt er Tordenstenen som Regel en Stenøkse, undertiden dog en Belemnit, en Echiniter eller andre Sten, der dog som Regel skal have nogen Lighed med sidstnævnte.

Alt tyder paa, at denne Tro gaar helt tilbage til Stenalderen, altsaa til en Tid, der ligger langt forud for den Tid (Jernalderen, inden Aar 300), hvor Troen paa en personlig Tordengud, Thor, optoges af Folke-mythen efter lignende Forestillinger hos forasiatiske Kulturfolk. Thor var jo, ligesom den græske Tordengud Zeus, bevæbnet med Tordenvaabenet; begge var de de vigtigste Guder indenfor hele Guderækken. Allerede i danske Stenaldergrave saavel som i Bronzealdergrave finder vi nemlig af og til<sup>6)</sup> nedlagt et forstenet

6) Chr. Blinkenberg: Tordenvaabenet i danske Oldtidsfund. Festskrift til H. F. Feilberg 1911 S. 58 ff.

Søpindsvin, og i Jernalderens ældre Afsnit (1.—2. Aarh.) har et saadant været brugt som Amulet, d. v. s. det har været baaret af et Menneske som Værn mod Lynnedslag og andet ondt, ligesom et saadant er baaret af manges en Nutidsdanser i samme Øjemed op til vore Dage. Og i Vikingetiden (Aar 800—1000) brugtes ofte en Efterligning af Thors Hammer, Mjølneur, som Amulet i Form af en lille Sølvhammer, der bares om Halsen, hængende i en Kæde; en saadan er bl. a. funden paa Sejerø. Og fra tidlige Jernaldergrave syd for Kiel har man fremdraget smaa fingerlignende Sten, der i lignende Øjemed aabenbart har været brugt i Stedet for „Vættelys“, som de lignede; Vættelysens pileformede Udseende har sikkert været det tilgrundliggende for Troen paa disse, Lynet er i Oldtiden ofte afbildet som en Pil; man kan den Dag i Dag nede i Italien finde Smaabørn, der som Amulet bærer en Stenalderpil indfattet i Sølv. Det er da sikkert, at Troen paa det forstenede Søpindsvin og Vættelyset som Tordenvaaben gaar tilbage til en endog tidlig forhistorisk Tid heri Landet. Men alt tyder ogsaa paa, at Troen paa Stenøksen som Tordenvaaben gaar tilbage til Stenalderen, og at man da *har tilbedt en saadan Økse som Fetisch*, ligesom man gjorde dette i Oldtidens Grækenland og Rom og ligesom man gør dette i Nutidens Sydindien og paa Guineakysten. Stedet, hvor Lynet slog ned, var der helligt; paa dette Sted lavede man et simpelt Alter og anbragte herpaa en eller flere Stenøkser *til hvilke man offrede* og ved hvilke den helligste Ed blev svoren.

Allt tyder endvidere paa, at Troen paa Stenøksen som Tordenvaaben ikke er opstaaet her i Landet, men er ført hertil ad de sædvanlige Kulturveje fra Forasien, hvor Troen da har været levende, længe førend den naaede hertil.

Og maaske har vi i de ovenfor omtalte „Offerfund“ et Udslag netop af denne Dyrkelse af Stenøksen som Tordenvaaben.

Grundlaget for Tordenstenstroen maa da være følgende: „I en fjern Fortid er hos Folkene i den gamle Verden den Tanke bleven til, at Lyn og Torden frembringes af en Sten, der fra Himlen farer ned til Jorden.

Den har sin Oprindelse fra en simpel Tydning af Naturfænomenet, som man iagttog: naar Lynet dræbte et Menneske, kløvede et Træ eller borede et Hul i Jorden, maatte det skyldes et Slag af lignende Art, som Mennesket frembragte med sit Værktøj, kun ført med langt større Kraft, som Lynets Virkning bar Vidne om: Tordenstenen var et guddommeligt Væsen, farligt og skrækeligt, Genstand baade for Tilbedelse og Frygt. Den selv og alt, hvad der rørtes af Lynet, var Tabu“ (fordi „de farlige Kræfter ikke har forladt den ved Nedslaget“). „Meget tidlig, utvivlsomt allerede i Stenalderen, knyttede denne Tro sig til tildannede Stenredskaber af forskellig Art, mest Økser, men ogsaa Pilespidser og Kastekugler, som kunde findes paa Jorden, uden at nogen vidste, hvorfra de stammede, stundom vel ogsaa paa Steder, hvor Uvejre havde raset“. Da Tordenstenen saaledes maatte opfattes som en mægtig Gud, ihvem Guddomskraften fremdeles boede, „stillede man den paa et Alter og dyrkede den med Ofre, eller man gemmer den i al Fald paa et skjult og sikkert Sted“. „Det Hus, man har givet den til Bolig, værner den mod andre Lynnedslag alene ved sin blotte Nærværelse“. Da Tordenguden er den stærkeste af alle Guder, „sværges den dyreste Ed ved Tordenstenen, ingen vover at bryde dem“; og derfor „fordriver han alle Uvæsener, som gør Mennesket Fortræd ved Trolddom og paa anden Maade“; efter Folketroen skyldes Sygdom eller Uheld, der ramte Mennesket eller dets Ejendom, jo mest onde Væsener, derfor kunde Tordenstenen ogsaa kurere for visse Sygdomme, ophæve Virkningerne af Forheksning af Kvæget, værne det udøbte Barn mod Forbytning af de underjordiske m. m.<sup>5)</sup>

Tordenstenstroen har da ikke blot en saa vældig Udbredelse i *Rum* som fra Japan, Sydindien og Guinea-kysten til — Svallerup Mark og længere; den har ogsaa i *Tid* en saa stor Udbredelse, at den spænder fra Asiens og Europas Stenalder til Nutiden, alle Religioner og al Kultur til Trods.

5) Anførte Bog S. 33 f og S. 100, hvorfra Citaterne er tagne.



Derfor er Svallerupstenen os et saa interessant Vidnesbyrd om denne den maaske mest sejglive og mest udbredte Tro, der nogensinde er opkommen i den menneskelige Hjerne. Den viser os paa en Gang Sejglivetheden i saadanne gamle Forestillinger og Samhøigheden mellem Folkeslag, der dog er adskilt fra hinanden baade i Tid og Rum ved saa umaadelige Afstande.

### III. En Amulet.

Fra Proprietær *Taarning*, Torpegaard, er som Gave til Museet indleveret et lille Krucifix, 38 cm høj (se Fig 4). Korset og dets Fodstykke er grønmalet; paa Fodstykket 3 Kvinder, hvoraf den ene er knælende; de to holder Hænderne i bedende Stilling; deres Dragter er malet væsentligst i røde og rødlige Farver.

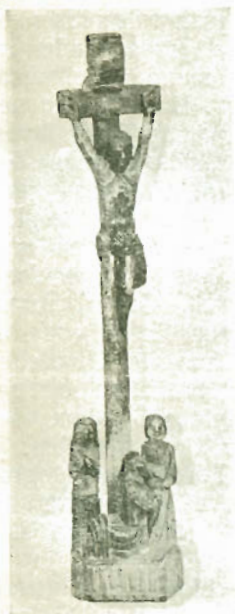


Fig. 4. Størrelse  $\frac{1}{5}$ .

Dette Krucifix har tilhørt Dr. phil. *Folmer Dyrland*, hvormod er skrevet andetsteds i denne Aarbog. Gennem mange, mange Aar op til sin høje Alder tilbragte han hvert Aar en Tid paa Torpegaard, hvis nuværende Ejers Fader var hans Halvbroder. Naar han efter Krigen vandrede rundt paa sine Dialektstudier, havde han altid et gammelt Tornister paa. Dette maa formentlig en Gang være bleven glemt paa Torpegaard, det har i hvert Fald været paa Gaarden, saalænge Giveren kan erindre. Og i Tornistret laa Krucifixet. For nogle Aar siden

spurgte Propr. *Taarning* ham, hvorfra det stammede;

*En Amulet* er en Genstand, der bæres paa Legemet som Beskyttelsesmiddel mod Forhekselse, Sygdom og andet ondt.

han fortalte da, *at det var fundet i en østrigsk Soldats Tornister*; han havde iøvrigt ganske glemt, at det fandtes paa Gaarden, hvor det fremdeles blev liggende. Hvorfor Dr. Dyrlund en Tid gik rundt med Krucifixet, skal jeg ikke kunne sige, det har aabenbart haft nogen Værdi for ham. Der vides heller intet om de nærmere Omstændigheder ved hans Erhvervelse deraf. Jeg nærer dog ingen Tvivl om, at naar den østrigske Soldat, der jo sikkert har været en god Katolik, har ført det med sig den lange Vej, liggende i Tornistret, hvor der dog skulde være Plads til saameget andet, og som i Krigen trofast havde baaret det, til den dræbende Kugle ramte ham, er Aarsagen hertil den, at han har haft den Forestilling, at det kunde skærme ham mod Saar og Fare i Krigen. Det har da sikkert været baaret *som Amulet*, ligesom mangan en Soldat baade i samme Krig og i Krigen 1864 som Amulet medførte et „Himmelbrev“ i sin Lomme som Værn mod Fjendens Kugler; et „Himmelbrev“ fyldte jo ikke ret meget, det medførtes derfor af mange Soldater baade i den danske og den fjendtlige Hær. Et saadant Krucifix tog derimod megen Plads op, det har formentlig heller ikke været medført af ret mange. Iøvrigt er der ogsaa utalte Tusinder, der i denne Krig, vi nu oplever, bærer en eller anden Amulet, ligesom det ovenfor er meddelt, at Amuletter allerede bares i Sten- og Bronzealderen.

Denne Amulet har vel ikke den samme Ærværdighedens Alder som det forstenede Søvindsvin eller de smaa Økser, som ovenfor er omtalt, har; men derfor har det alligevel Interesse. Og der er tillige noget rørende i den korte Fortælling herom.

#### IV. En Opfordring.

„Kalundborg og Omegns Museum“s Samling af Dragter og mindre Beklædningsgenstande samt af Pyntestykker til Hus og Hjem er allerede meget betydelig, saa betydelig, at den utvivlsomt udgør Museets bedste og værdifuldste Del. Og dog er den ikke komplet. Af *Bonedragter* mangler saaledes fra Røsnæs bl. a. en graa Sørgedragt, fra Egnen syd og øst for Byen mangler adskilligt. Dragter til lidt større Børn mangler gan-

ske. Af *Købstaddragter* har Samlingen kun ganske faa fra en ret sen Tid.

Jeg opfordrer derfor indstændigt Læsere heraf til at sende mig Meddelelser om Dragter eller mindre Beklædningsgenstande, der mulig maatte være i deres Besiddelse, eller hvis Ejermænd, de kender. Ikke mindst velkomne vil Dragter af ældre Købstadmoder være.

Det bør erindres, at Møl eller ubetænksomme Mennesker i Tidens Løb vil ødelægge alt gammelt Tøj, om det ikke opbevares under gode, sikre Forhold. Det bør være en Æressag for alle historisk interesserede at bidrage til, at Museet paa dette Omraade vedblivende kan indtage en Førerstilling blandt danske Provinsmuseer.

---